

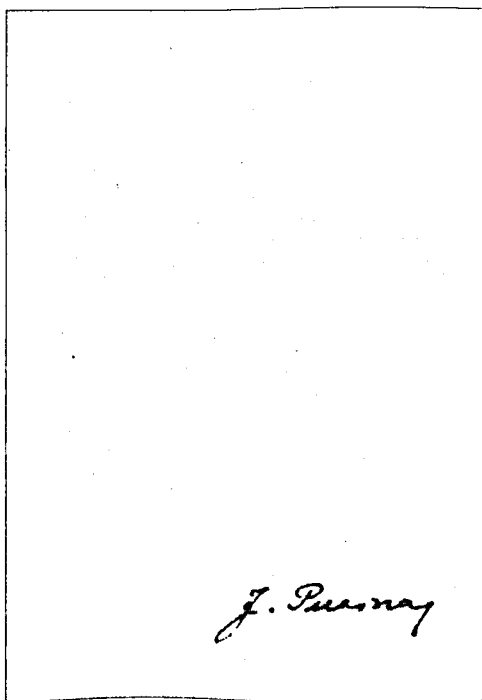
JONO PUZINO GYVENIMO KELIAS

GINTAUTAS ZABIELA

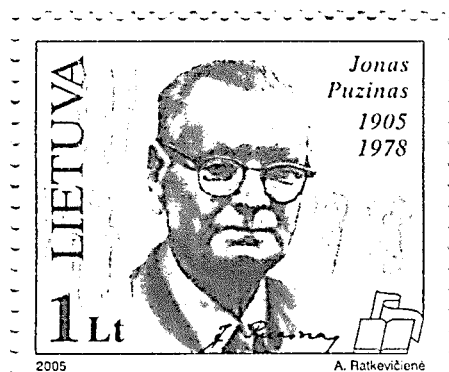
Lietuvos profesionaliosios archeologijos pradininko Jono Puzino šimtmetis yra gera proga dar kartą pažvelgti į šią neeilinę asmenybę, priminti pagrindinius jo darbus, išskirti kai kurias mažiau žinomas jo veiklos sritis. Šis žmogus turėjo didžiulį kuriamąjį potencialą, kuriam deramai atsiskleisti sutrukdė lėtingai susiklosčiusios istorinės aplinkybės. Nepaisant to, jis į Lietuvos istoriją įėjo kaip vienas žymesnių jos XX a. sūnų, apie kurio nuveiktus darbus žinome toli gražu ne viską.

Jono Puzino asmenybė atskiros knygos nesulaukė. Tai nestebina, nes tarybiniu laikotarpiu ji stengtasi ištrinti iš istorijos, matyt, dėl pasitraukimo į Vakarus ir ak-

tyvios veiklos Lietuvos labai iki 1944 m. Iki 1968 m. jo pavardę draudė minėti tarybinė cenzūra, dar 1987 m. (praėjus beveik dešimtmečiui po mirties!) jis buvo apibūdinamas kaip dalyvavęs „buržuazinių nacionalistų veikloje“ (Kulikauskienė, 1987) (tokius epitetus tekstuose tuo metu įterpdavo leidinių redaktoriai). J. Puzino asmenybės ir veiklos pažinimui nepralenkiamos svarbos lieka jo žmonos Konstancijos Puzinienės rūpesčiu parengtas ir 1983 m. Čikagoje (JAV) išleistas jo raštų dvitomis (Puzinas, 1983) (1 pav.). Lietuvoje J. Puzinas oficialiai įvertintas, kai tik tapo galima – Sąjūdžio laikotarpiu. 1990 m. buvo paminėtas jo 85-metis (Volkaitė-Kulikauskienė, 1990). 1994 m. Lietuvos archeologijos draugijos rūpesčiu

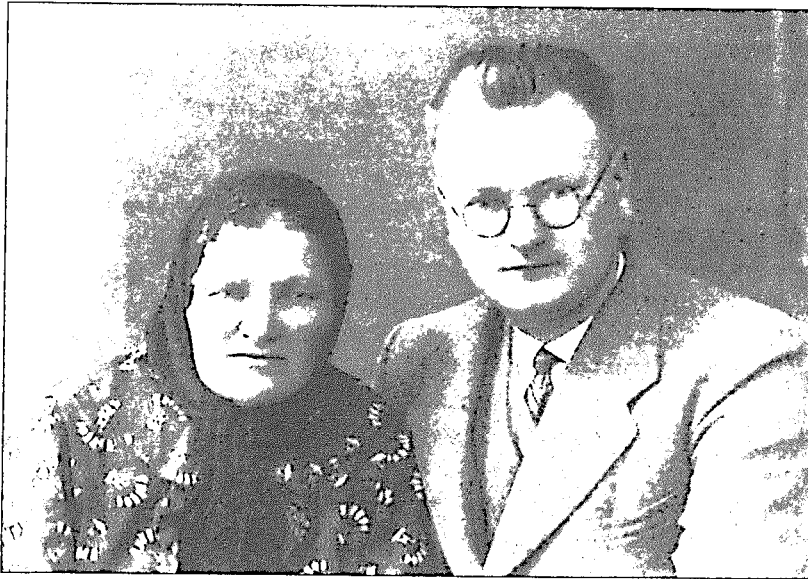

1 pav. „Rinktinių raštų“ (Chicago, 1983) viršelis.

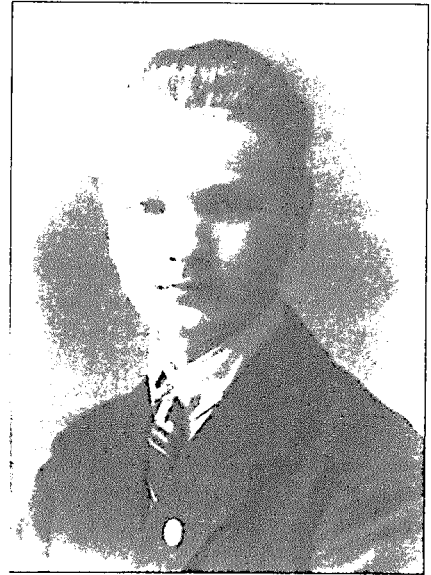

2 pav. Jonui Puzinui skirtas Lietuvos pašto ženklas.

gimtinių sodybvietėje pastatytas memorialinis akmuo. Nuo 1996 m. Vilniaus universitete pradėti rengti tarptautiniai Jono Puzino skaitymai (2005 m. spalio mėnesį įvyks ketvirtoji konferencija, skirta jo šimtmečiui). J. Puzino nuopelnai įvertinti archeologijos istorijoje (Kulikauskas, Zabiela, 1999, p. 221–231), 2005 m. sausio 8 d. išleistas jam skirtas Lietuvos Respublikos pašto ženklas (2 pav.).

3 pav. Su mama Ukmergėje 1932 m. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

4 pav. Gimnazistas. 1925 m.
(Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

5 pav. Su draugais (kairėje prie dviračio) 1925 m. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

Jonas Puzinas, kaip ir daugelis pirmosios Lietuvos Respublikos švietėjų, buvo „pirmoji karta nuo žagrės“. Jis gimė 1905 m. spalio 1 d. (senuoju stiliumi, Lietuvoje naudotu iki 1918 m., tai buvo rugsėjo 18 d.) Svaronių kaime (dabar Ukmergės r., Pivonijos sen.). Tėvai Motiejus Puzinas ir Barbora Puzinienė (3 pav.)¹ buvo stambūs ūkininkai (turėję 2,5 valako (valakas – 21 ha) žemės, pirkto iš dvaro). Pirmieji Jono Puzino biografijos faktai skurdūs ir būdingi daugeliui. Juos pajvairinti ir papildyti gali tik atsiminimai bei nauji archyviniai tyrinėjimai. 1912–1914 m. J. Puzinas mokėsi Laičių rusų liaudies mokykloje, 1916–1917 m. – Ukmergės vokiečių miesto mokykloje, 1918–1925 m. – Ukmergės gimnazijoje (4 pav.), kurią baigęs trumpai Ukmergės žydų vidurinėje mokykloje mokė lietuvių kalbos (5 pav.). Šie mokslai J. Puziną formavo kaip humanitarą pirmiausia išmoktų kalbų aspektais: rusų, lenkų, vokiečių, na, ir, žinoma – lietuvių. Panašu, kad tėvai manė Joną būsiant mokytoju.

Pirmasis svarbesnis J. Puzino gyvenimo posūkis įvyksta 1925 m., kuomet jis, Stepono Kairio padedamas, įstojo

į Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, kur pradėjo lietuvių kalbos ir literatūros, lyginamosios kalbotyros ir pedagogikos studijas. Tai dar tarsi anksčiau pasirinkto kelio tęsė, tačiau jau kokybiškai nauju lygiu ir su naujomis atsiveriančiomis galimybėmis. Nors Kauno universitetas buvo įsikūręs vos prieš 3 metus ir didesnio prestižo dar neįgavęs, jau pats aukštojo mokslo siekimo faktas ano meto kaimiškoje Lietuvoje buvo reikšmingas. Ne mažiau svarbu buvo ir tai, kad Kaunas tuo metu buvo Lietuvos sostinė (tegl ir laikinoji, tačiau reali), kur telkėsi žymiausios krašto intelektualinės pajėgos. Ši terpė veikiai pradės daryti poveikį J. Puzinui – studentui.

Studijos Kauno universitete J. Puzino gyvenime svarbios dviem dalykais. Pirmasis yra susipažinimas su istorija, o kiek vėliau – ir su archeologija. Studijuodamas jis 1925–1928 m. dirbo Kauno miesto savivaldybėje, kur rinko medžiagą apie Kauno, Šiaulių ir Ukmergės miestų savivaldybes. Šių darbų rezultatas buvo nemažas darbas „Šiaulių miestas. Istoriniai bruožai“ (Puzinas, 1930). Jame pasireiškė J. Puzino kaip istoriko gabumai. Tačiau jie

6 pav. Jono Puzino vaikai (iš kairės į dešinę): Živilė Tamošiūnienė, Algimantas Puzinas ir Aldona Čepėnienė 1989 m. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

¹ Nuoširdžiai dėkoju habil. dr. Algirdui Girininkui už maloniai pasiūlytas gausias iliustracijas iš J. Puzino dukters Aldonos Čepėnienės asmeninio archyvo.

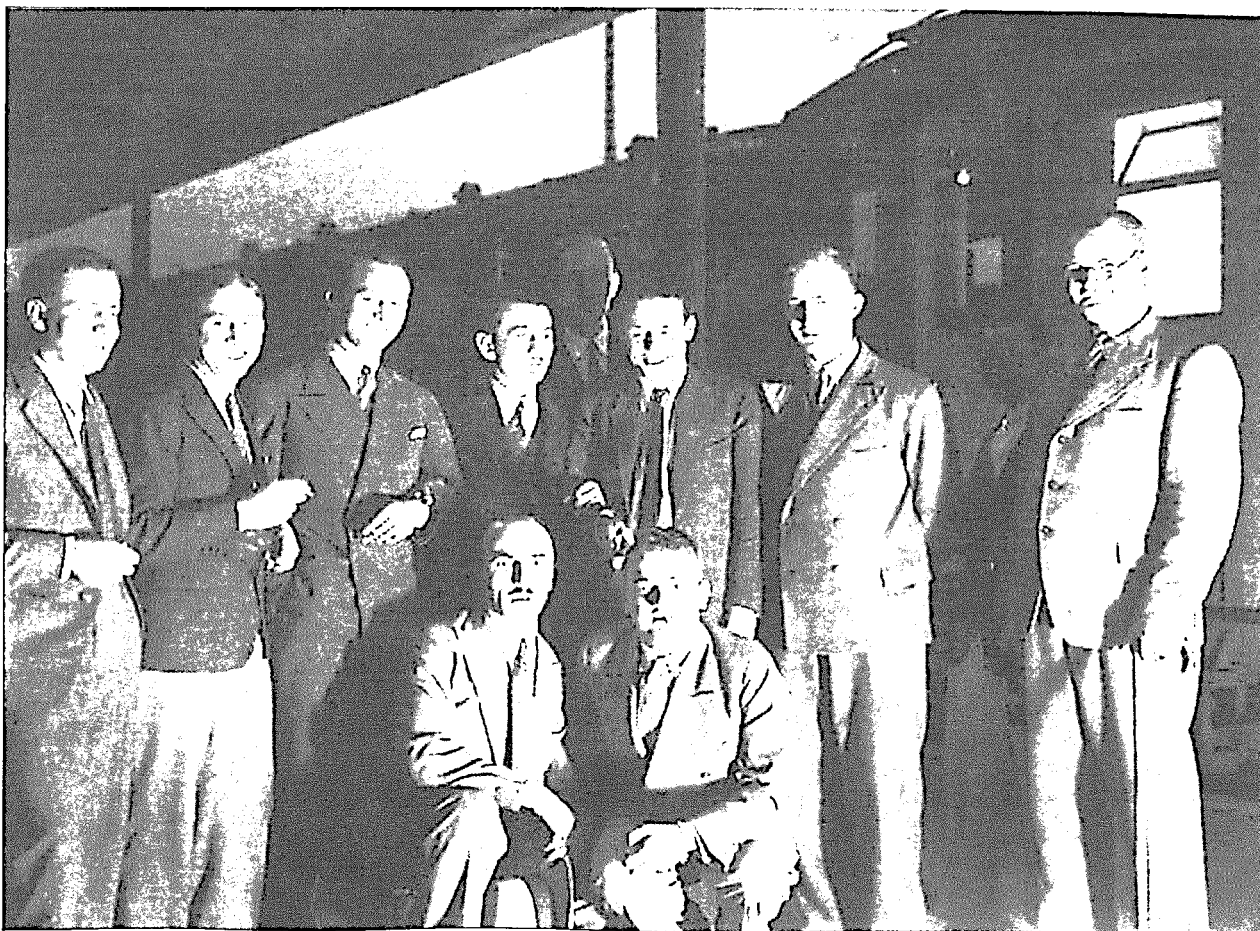
toliau vystyti nebuvo, nors visą gyvenimą J. Puzinas ne-
 vengdavo parašyti straipsnelių ir istorinėmis temomis, o
 jo Heidelberge apginta disertacija yra daugiau istorinis nei
 archeologinis darbas. Suartėjimas su archeologija prasi-
 dėjo kiek vėliau, kuomet nuo 1928. m. spalio 1 d. iki
 1930 m. gegužės 1 d. J. Puzinas dirbo Kauno miesto mu-
 ziejaus sekretoriumi ir konservatoriumi. Muziejus (tuomet
 jam vadovavo profesorius Eduardas Volteris (1856–1941)
 tuo metu labiau panėšėjo į senų daiktų saugyklą nei į da-
 bar mums pažįstamus muziejus, tad pirmiausia reikėjo tvar-
 kyti esamus rinkinius, tarp jų ir archeologinius (jų pagrinda
 sudarė T. Daugirdo dar prieš I pasaulinį karą dovanoti
 dirbiniai). Muziejuje J. Puzinas turėjo progos pažinti ten
 esančią archeologinę ir kitą muziejinę medžiagą. 1929 m.
 jis buvo pasiūstas į Maskvą po 1863 m. sukilimo į Rusiją
 išvežtų muziejinių rinkinių grąžinimo klausimais. Bolše-
 vikų valdžia, trečiojo dešimtmečio pradžioje žadėjusi grą-
 žinti Vilniaus senienų muziejaus rinkinius ir senuosius
 dokumentus, savo pažadų nevykdė, tad derybos nebuvo
 sėkmingos.

Antras svarbus J. Puzino gyvenimo momentas studijų
 Kaune metu yra tai, kad jis 1927 m. vasario 26 d. vedė
 Konstanciją Vabalaitę. Su ja susilaukė vaikų: Aldonos
 (g. 1928 02 19), Algimanto (g. 1932 12 14) ir Živilės
 (g. 1938 05 19) (6 pav.).

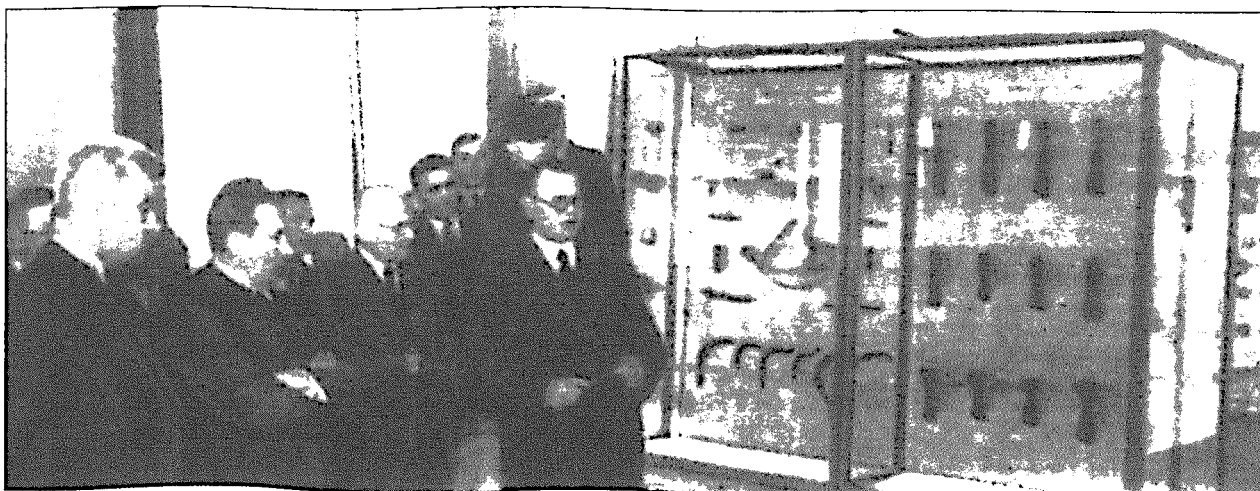
Visgi svarbiausias momentas, lėmęs tolesnį J. Puzino
 gyvenimo kelią Lietuvoje, buvo tas, kad 1926 m. gruodžio
 17 d. perversmo metu į valdžią atėjęs prezidentas A. Sme-
 tona susirūpino savo raštų leidyba ir pradėjo ieškoti kalbos
 redaktoriaus. Kalbininkų pasirinkimas buvo menkas, tad vei-
 kiai dėmesys atkreiptas į kruopštų lituanistą – beveik že-
 mietį iš Ukmergės apskrities (gimtines skyrė tik 14 km),
 žinojusį gimtąją prezidento tarmę. Tad J. Puzinas tapo
 A. Smetonos raštų kalbos redaktoriumi, o per tai įgijo ir
 paties prezidento palankumą. Tai buvo svarbiausia 1930 m.
 jam baigus Kauno universitetą ir renkantis tolesnį darbą.
 J. Puzinas buvo pasirinktas pasiūsti į užsienį studijuoti ar-
 cheologijos. Kadangi tuo metu Europos archeologijoje bu-
 vo stipri vokiečių archeologų mokykla, natūraliai pasirinkta
 Vokietija. Pradžioje manyta studijuoti Kionigsberge (Rytų
 Prūsija), tačiau patarus profesoriumi Jurgiui Geruliui (1888–
 1945) vengti šio tuo metu gana atvirai antilietuviškai nusi-
 teikusio universiteto, J. Puzinas 1930 m. gegužę išvyko į
 vakarų Vokietijoje esantį Heidelbergo universitetą (7 pav.).
 Plačiau šis J. Puzino gyvenimo laikotarpis aptartas šioje
 knygoje skelbiamame atskirame A. Čivilytės straipsnyje.
 Studijoms jis iš Švietimo ministerijos gavo stipendiją –
 buvo pirmasis toks studentas iš Lietuvos. Pagal to meto
 įstatymus už tokią stipendiją pradėjus dirbti reikėjo ati-
 duoti 10% mėnesinio atlyginimo, tačiau tokia parama J. Pu-
 zinui buvo gyvybiškai būtina.

Heidelbergo laikotarpis J. Puzino gyvenime buvo ar-
 cheologijos pagrindų ir darbo su archeologine medžiaga su-
 formavimo laikas. Studijoms vadovavo profesorius Ernst
 Wahle (1889–1981). Be archeologijos (tarp jų klasikinės)
 J. Puzinas papildomai žinias gilino lyginamojoje kalboty-
 roje. Heidelberge 1930–1934 m. jis parašė darbą „Archeo-
 loginiai tyrinėjimai Lietuvoje ir tautinis atgimimas“
 (vokiečių kalba) (Puzinas, 1935), už kurį jam baigus 1934 m.
 liepos 5 d. buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis.

Daktaro laipsnis ir studijos užsienyje J. Puzinui iškart
 atvėrė kelią į greitą kilimą valstybės tarnyboje Lietuvoje.
 Taip susiklostė, kad šalyje nesant archeologų J. Puzinui per
 ateinančius dešimt metų teko užimti kone visas su archeo-
 logija ir proistore susijusias pareigas. Ne paskutinėje vieto-
 je buvo ir jo darbštumas bei kruopštumas. Tik sugrįžęs jis
 1934 m. spalio 1 d. tapo Kauno miesto muziejaus konser-
 vatoriumi ir direktoriumi, kuriuo buvo iki 1940 m. sausio
 1 d. 1930 m. Lietuvai minint didžiojo kunigaikščio Vytauto
 (1392–1430) 500 mirties metines, greta kitų darbų ir rengi-
 nių, Kaune buvo numatyta pastatyti jo vardo valstybinį is-
 torinį muziejų. Statyba užtruko kelerius metus ir 1936 m.
 buvo baigta. Tuo metu paskelbtas ir šio muziejaus veiklą
 reglamentuojantis įstatymas, pagal kurį viename pastate įsi-
 kūrė du savarankiški muziejai: Kultūros ir Karo. Rinkinius
 jie paveldėjo iš anksčiau veikusių muziejų: Kultūros mu-
 ziejus perėmė Kauno miesto muziejaus ir M. K. Čiurlionio
 galerijos rinkinius, Karo muziejus persikėlė iš 1921 m. ge-
 nerolo Vlado Nagevičiaus (1881–1954) įkurto beveik toje
 pat vietoje stovėjusio muziejaus, nugriauto statybų metu.
 J. Puzinas 1936 m. lapkričio 1 d. tapo Vytauto Didžiojo Kul-
 tūros muziejaus Priešistorinio skyriaus vedėju, kuriuo buvo
 iki 1941 m. sausio 1 d. Muziejinkystėje J. Puzinas nuveikė
 išties daug. Vos per metus ir ne visai tris mėnesius jis suor-
 ganizavo Priešistorinio skyriaus ekspoziciją, kurią 1938 m.
 sausio 25 d. iškilmingai atidarė Respublikos prezidentas An-
 tanas Smetona, dalyvavo švietimo ministras K. Šakenis ir
 kiti vyriausybės nariai (ekspozicijos atidarymas buvo nufil-
 muotas einamųjų įvykių kronikai) (8 pav.). Už šią ekspozici-
 ją 1938 m. rugsėjo 8 d. J. Puzinas buvo apdovanotas
 Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio ordinu (Kavaliauskas, 2003,
 p. 329). Įrengti iki tol nebuvusią nuolatinę proistorės eks-
 poziciją buvo didžiulis darbas, nes pradžioje trūko visko:
 patirties, medžiagos, baldų. J. Puzinas, ieškodamas ekspoz-
 natų (juos skolinosi depozito teisėmis iš kraštotyros muzie-
 jų), aplankė kone visus žymesnius Lietuvos muziejus,
 ieškodamas idėjų – Kionigsbergo, Berlyno, Kopenhagos,
 Malmo, Oslo, Rygos ir Tartu muziejus. Taip kruopščiai pa-
 rengta ekspozicija nestokojo ne tik paprastų lankytojų, bet
 ir kaimyninių valstybių žymių archeologų, kurie kone visi,
 besidomintys baltų proistore, joje suspėjo apsilankyti iki
 1940 m. ir apie ją teigiamai atsiliepė.

7 pav. Heidelberge 1932 m. su vokiečių kolegomis (stovi dešinėje). (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

8 pav. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Priešistorinio skyriaus atidarymas 1938 m. sausio 25 d. Iš kairės į dešinę: valstybės kontrolierius K. Šakenis, prezidentas A. Smetona, pavaduojantis ministrą pirmininką J. Stanišauskas, J. Puzinas (Kulikauskas, Zabiela, 1999, p. 219, pav. 77).

Kita didelė, svarbi ir iki šiol nepakankamai atskleista J. Puzino veikos sritis buvo jo pedagoginė veikla. Ją galima suskirstyti į 2 chronologinius tarpsnius. Pirmasis jų vyko Lietuvoje, antrasis – užsienyje. Pirmasis etapas buvo produktyviausias. Jame galime įžiūrėti bent 3 J. Puzino – pedagogo veiklos kryptis. Tai studentų mokymas, archeologų ruošimas, visuomenės švietimas. Visose šiose srityse J. Puzinas buvo ištikimas archeologijai. Pedagogine veikla geriausiai buvo galima užsiimti Vytauto Didžiojo (vardas suteiktas 1930 m.) universitete Kaune. Vos grįžęs į Lietuvą J. Puzinas 1934 m. spalio 1 d. tapo šio universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Etnikos katedros vyresniuoju asistentu. Reikia pastebėti, kad Vytauto Didžiojo universitete Archeologijos katedros nebuvo. Tiksliau – ji gyvavo 1926–1934 m., kuomet jos vos ne vienintelis dėstytojas buvo ordinarinis profesorius Eduardas Volteris, 1922–1937 m. skaitęs bendrąją archeologiją (Lasinskas, Pivoras, 2002, p. 143). Kadangi jis nesusėjęs paruošti sau deramos pamainos, jam išėjus į pensiją katedra buvo uždaryta. Tad J. Puzinui teko tarsi iš naujo sukurti Archeologijos katedrą. Kauno universitete to padaryti jis nebesusėjęs. Nors apgynęs habilitacinį darbą „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ 1939 m. birželio 13 d. jis tapo privatdocentu, greitai sekę politiniai įvykiai lėmė tai, kad Archeologijos katedra atgimė Vilniuje. VDU archeologija tebuvo pasirenkamoji disciplina, nors Teologijos-filosofijos fakultete būsimieji Lietuvos istorijos specialistai privalėjo išlaikyti Lietuvos archeologiją (ten pat, 2002, p. 128). Archeologijos katedros veiklos VDU metu joje skaityta aisčių baltų archeologija, lietuvių kilmės tautų archeologija, Lietuvos priešistorė, lietuvių ir kitų žemių pilkapių kultūra, Baltijos tautų medžiaginė kultūra, Lietuvos istorijos šaltiniai, Eurazijos praeitis ir Lietuvos kultūros pradžia, rusų archeologija, archeologinių kasinėjimų technika, numizmatika, Lietuvos etnografijos, Rytprūsių kraštotyra, latvių kalba ir literatūra, latvių tautosaka, senovės bulgarų kalba (ten pat, 2002, p. 136), kartais su tikrąja archeologija turėję mažai ką bendro. Archeologijos studijos visiems istorikams tapo privalomos tik nuo 1937 m. (ten pat, 2002, p. 137). J. Puzino dėstymas pasižymėjo archeologijos konkretumu ir kursų gausa, kurie prilygo tik profesorių Igno Jonyno ir Leono Karsavino dėstomų kursų skaičiui (ten pat, 2002, p. 133). Vytauto Didžiojo (nuo 1940 m. Vilniaus) universitetuose 1934–1943 m. J. Puzinas skaitė 33 skirtingus kursus, kurie trukdavo vieną du semestrus ir vėliau nesikartodavo (Zabiela, 2003) (1 lent.). Visi jie buvo archeologijos tematika, tarp kurios dominavo Lietuvos archeologija (16 temų). Jis plačiai panaudodavo ir antrą savo darbovietę – VDKM, kur vykdavo ne tik pratybos, bet ir paskaitos (Lasinskas, Pivoras, 2002, p. 137). J. Puzino organizuojamos

pratybos (jose dalyvaudavo 6–10 studentų) pasižymėjo įvairove: buvo ruošiami referatai atskirais klausimais (pvz., prekyba gintaru priešistorinėje Europoje, Klaipėdos krašto proistorė), recenzuojamos naujos knygos, organizuojamos tipologinės ir chronologinės studijos muziejuje, ekskursijos studentams (pvz., 1939 m. lankytos Vilniaus pilys, Medininkai, Trakai). Jose būta ir atraktyvių elementų. Taip 1937 m. pavasarį ekskursijos į Pakaunę (Petrašiūnus, Pažaislį, Laumėnus ir Pakalniškius) metu „daryti bandymai gręžti akmenyje skylę ir gauti ugnį“ (Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 52–79, p. 10). Visa tai rodo, kad J. Puzinas pedagoginį darbą mėgo ir vertino, už ką studentai jam atsilygindavo dėmesiu. Šiltai apie J. Puzino paskaitas atsiminimuose atsiliepė P. Kulikauskas (Kulikauskas, 2003, p. 85–86).

Tarybų Sąjungai po trumpos karinės kampanijos prieš Lenkiją 1939 m. rugsėjo 17–28 d., spalio 10 d. grąžinus 1920 m. spalio 9 d. Lenkijos užgrobtą jos sostinę Vilnių Lietuvai mainais į karines bazines krašte prasiidėjo radikalus Vilniaus lietuvinimas. Vilniaus Stepono Batoro universitetas buvo uždarytas, o vietoj jo atkeltas Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas. J. Puzinas kaip šio fakulteto darbuotojas irgi turėjo kraustytis į Vilnių. Čia jis 1939 m. gruodžio 15 d. tapo docentu. Jau Tarybų valdžiai 1940 m. rugsėjo 20 d. įkūrus Archeologijos katedrą (ji susikūrė ankstesnę Etnikos katedrą padalijus į Archeologijos ir Etnografijos), J. Puzinas tapo šios katedros vedėju, išbuvęs juo iki pat pasitraukimo į Vakarų (1944 m. liepos 3 d.). 1941 m. sausio 1 d. jis tapo šios katedros ekstraordinariu profesoriumi, kartu pasitraukdamas iš VDKM Priešistorinio skyriaus vedėjo pareigų. Panašu, kad abu okupantai (tiek bolševikai, tiek ir naciai) J. Puzinui pasitikėjo, nes 1941 m. kovo 6–liepos 26 d. jis ėjo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu pavaduotojo pareigas, o nuo 1941 m. liepos 26 d. iki pasitraukimo į Vakarų buvo fakulteto dekanas (9 pav.). Būdamas šiose pareigose jis du kartus (1941 m. rugsėjo 22–spalio 10 ir 1942 m. rugpjūčio 1–15 dienomis) pavadavo universiteto rektorių Mykolą Biržišką (1882–1962). Tokias pareigas užimti nacių okupacijos metais J. Puzinui, matyt, padėjo jo ankstesnis mokslas Vokietijoje. Tačiau tai neišgelbėjo jo nuo trumpalaikio (1942 m. spalio 1–2 d.) suėmimo ir tardymo gestape dėl dalyvavimo slaptoje Rytų Lietuvos draugijos veikloje. Iš ten jį išgelbėjo generalinis tarėjas Pranas Germantas-Meškauskas. Nacių okupacijos metu J. Puzino vykdoma tema „Senasis geležies amžius Lietuvoje“ Ostlando įgaliotinio mokyklų reikalams buvo priskirta prie svarbių ūkiui (Luchtanas, 1999, p. 10). Nors joje nieko žymesnio nebuvo padaryta, tai bent jau leido pragyventi.

Lietuvos archeologija J. Puzinui amžinai liks dėkinga už antrosios archeologų profesionalų kartos (pirmoji karta jis buvo pats vienas) parengimą. Tai Pranas Kulikauskas (1913–2004) – mokėsi Kaune iki 1938 m., 1938–1940 m. studijas gilino Kionigsbergo universitete, Regina Volkaitė-Kulikauskienė (g. 1916 m. – baigė 1940 m.), Rimutė Jablonskytė-Rimantienė (g. 1920 m. – 1942 m.), Marija Alseikaitė-Gimbutienė (1921–1994 – 1942 m.). Visi jie išugdė naujas archeologų kartas, paliko ryškų pėdsaką Lietuvos ir pasaulinėje archeologijoje.

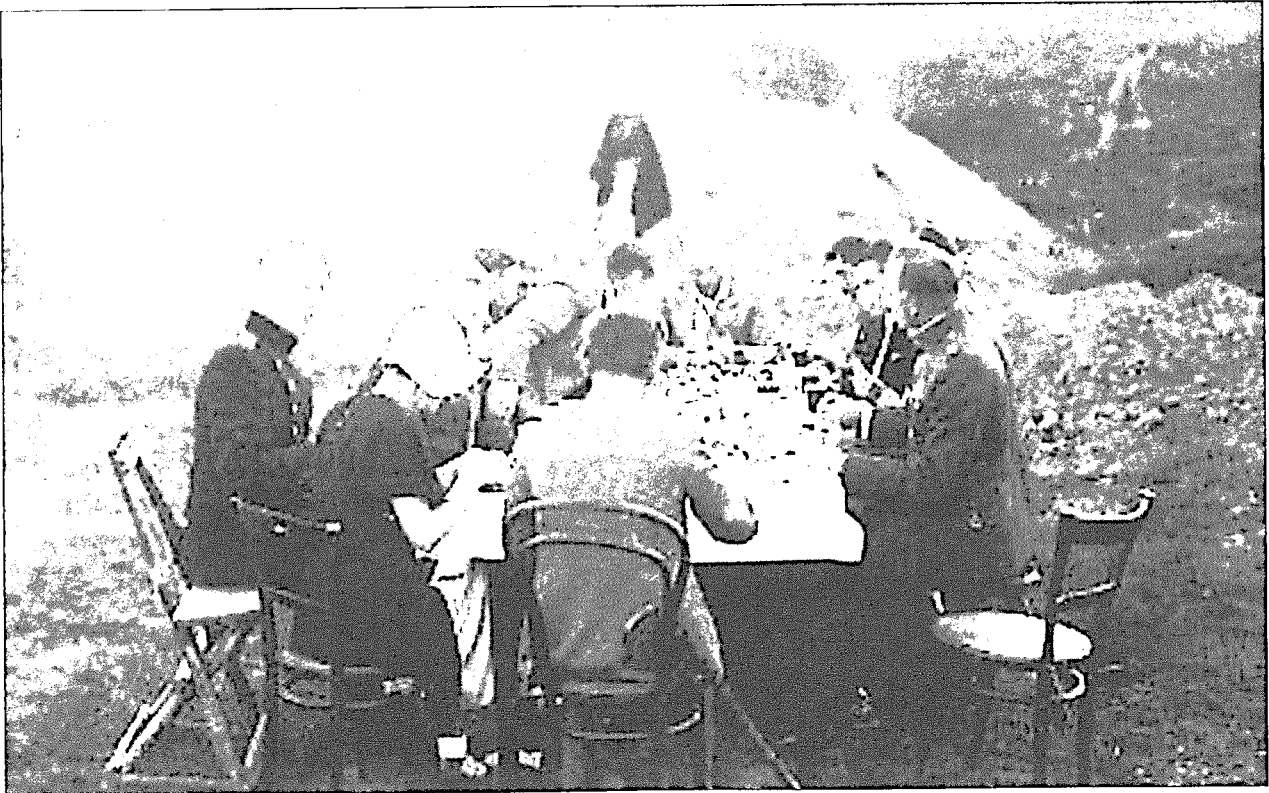
J. Puzino švietėjiškai veiksniams priskiriami jo populiaroje spaudoje spausdinti straipsneliai ar interviu archeologine tematika, enciklopediniai straipsneliai, paskaitos visuomenei. Štai kaip viena tokia paskaita apibūdinama to meto spaudoje: „1939 m. lapkričio 11 d. Rygiškių Jono (Jono Jablonskio. – G. Z.) mergaičių gimnazijos salėje kauliškis dr. J. Puzinas skaitė įdomią paskaitą apie Vilniaus ir Vilniaus krašto pilis, jų vaizdus pagražindamas epiadiakopu. Prelegentas vaizdžiai papasakojo apie Vilniaus krašto vietų – Gardino, Lydos, Naugarduko, Krėvos, Medininkų,

Vilniaus, Trakų – pilis, jų ankstyvesnę paskirtį. Moksleivių susidomėjimas šia paskaita buvo didelis, dėl to salė buvo pilnutėlė. Būtų gera, kad panašaus turinio paskaitų būtų ruošiami ir daugiau“ (Mokslo, 1939). Viešos Lietuvos proistorės paskaitos skaitytos Kaune, Klaipėdoje, Ukmergėje (Lasinskas, Pivoras, 2002, p. 137). Bene didžiausias J. Puzino švietėjiškas darbas, kryptingai taikytas gausiausiai ano meto inteligentijos daliai – mokytojams ir kraštotyrininkams, pasirodė 1940 m. (Puzinas, 1940). Tai perdirbtas „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenų“ variantas. Knyga (ankstesni tomai išėjo 1928 ir 1929 m.) pasirodė prieš pat bolševikinę okupaciją ir nesusėję suvaidinti to vaidmens, kuriam buvo ruoštas straipsnis, – suteikti pagrindinių žinių apie Lietuvos proistorę.

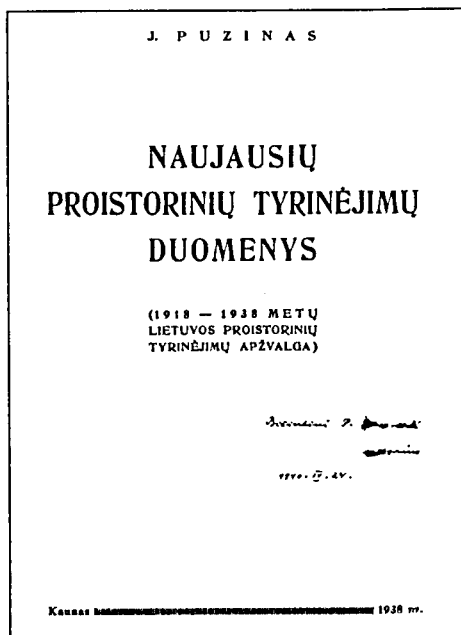
Visgi J. Puzino ikikarinė veikla daugiausia siejama su archeologiniais tyrimais. Jais J. Puzinas įėjo į Lietuvos mokslo ir kartu archeologijos istoriją, jų rezultatai akivaizdžiausi šiandien. Jo veikla archeologijoje dalijama į dvi pagrindines grupes: tyrinėjimus ir spausdintus darbus. Plačiau J. Puzino archeologinė veikla nušviesta atskirame šioje

9 pav. Vilniuje 1943 m. Centre sėdi L. Karsavinas, jo dešinėje – J. Puzinas. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

10 pav. Pavakariai su Respublikos prezidentu Antanu Smetona (sėdi priekyje nugara) Įpilties piliakalnio kasinėjimų metu. J. Puzinas – trečias iš kairės. 1934 m. rugpjūčio 7 d. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

11 pav. „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenų“ atspaudo titulinis puslapis su J. Puzino autografu.

knygoje spausdinamame A. Girininko straipsnyje, tad toliau pateikiami tik kai kurie dalykai.

Kaip mokslininkas archeologas J. Puzinas puikiai pasiruošė Heidelberge, kur perėjo vokišką archeologinę medžiagos apdorojimo mokyklą, dalyvavo archeologiniuose kasinėjimuose Pietų Vokietijoje, Neckaraimmer vietovėje, kur kasinėjo V–VI a. kapus. Lietuvoje jis dalyvavo E. Volterio ir V. Nagevičiaus kasinėjimuose Dovainonių pilkapyne (Kaišiadorių r.), Impilties piliakalnyje (Kretingos r.) (10 pav.). Pats J. Puzinas buvo linkęs tyrinėti senąjį (romėniškąjį) geležies amžių (I–IV a.), tačiau domėjosi ir ankstesnių laikotarpių (akmens ir bronzos amžių) medžiaga, kuri iki tol buvo labai menkai tyrinėta. 1935–1944 m. leidiniuose jis paskelbė apie 150 straipsnių ir publikacijų įvairiais Lietuvos archeologijos klausimais. Tarp jų, be abejo, svarbiausias yra 1938 m. pasirodę „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ (Puzinas, 1938) (tai habilitacinis darbas siekiant docento vardo) (11 pav.). Nors pavadinimas tarsi rodo, kad jame turi būti apibendrinami paskutinio laiko (daugiausia XX a. 4 dešimtmečio) archeologiniai tyrinėjimai, iš esmės tai buvo pirma vientisa visos Lietuvos proistorės panorama. 1925 m. išspaus-

12 pav. II archeologų kongreso Osle atidarymas 1936 m. rugpjūčio 3 d. J. Puzinas sėdi dešinėje gale.
(Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

dintos Aleksandro Spicyno (1858–1931) „Lietuvos senienos“ nors formaliai ir buvo pirmas tokio pobūdžio darbas, savo esme dėl daugelio netikslumų mechaniškai dalijant Lietuvos senienas į dirbtinai sukurtas kultūras tokiu netapo. Ne paskutinėje vietoje buvo ir tai, kad jis buvo paskelbtas rusų kalba. J. Puzino sintezė kaip svarbiausias Lietuvos archeologijos darbas išsilaiškė iki 1961 m., kuomet pasirodė „Lietuvos archeologijos bruožai“ (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961), savo struktūra iš esmės irgi ją kartoję (esmingesni pakeitimai padaryti tik aprašant vėlyvąjį geležies amžių (IX–XII a.) (Zabiela, 2001, p. 16), kuriam nušviesti J. Puzinui labai trūko duomenų. Kitam svarbiam J. Puzino darbui (jo disertacijai) (Puzinas, 1935a) koją pakišo pati darbo kalba (vokiečių), kuri ginant darbą Vokietijoje negalėjo būti kitokia. Nors tai yra pirmoji gana išsami Lietuvos archeologijos istorija (tiesa, parašyta tam tikru aspektu – kiek archeologija turėjo įtakos lietuvių nacionaliniam atgimimui), paties darbo neišgelbėjo ir jo kiek pakeistos dalies išspausdinimas lietuviškai (Puzinas, 1935b). Jis taip ir liko mažai žinomas tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje (kaip ir kai kurie kitų mokslininkų archeologų darbai), patvirtindamas taisyklę, kad

13 pav. Mažai žinomas J. Puzino ekslibris.
(Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

14 pav. Su studentais Pabaltijo universitete. Pirmoje eilėje sėdi iš kairės į dešinę: P. Čepėnas, V. Biržiška ir J. Puzinas. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

savo krašte gali būti garsus tik rašydamas nacionaline kalba, o į tarptautinius vandenis gali išplaukti tik vienu. J. Puzinas ir nesistengė to daryti. Jo bibliografijoje (Pmkus, 1983) straipsniai ne lietuvių (vokiečių, gyvenant JAV – anglų ir vienas lenkų) kalbomis reti (iš viso apie 10), rašyti iš reikalo. Iš pradėtų, tačiau nebaigtų (nutraukė emigracija) darbų dar paminėtinas lietuviškos archeologinės terminijos kūrimas (apie tai plačiau šioje knygoje V. Vaitkevičiaus straipsnyje). Nors tokios terminijos kūrimo pradininku tenka laikyti Vladą Nagevičių (bendradarbiaujant su kalbininku Antanu Saliu (1902–1972), sukurti pirmą kartą pasirodė jo straipsnyje apie Pryšmančių kapinyną 1931–1932 m.) (Nagevičius, 1931–1932), J. Puzino aiškiai galvota apie daugiakalbį žodyną, ko Lietuvos archeologija neturi iki šiol (1995 m. pasirodė kuklulis dvikalbis Raimundo Sidrio sudarytas žodynėlis (Sidrys, 1995).

J. Puzino vykdyti archeologiniai kasinėjimai buvo išimtinai gelbėjamojo pobūdžio įvairių geležies amžiaus laikotarpių ir net valstybės laikų kapinynų kasinėjimai (1938 m. vykdyti Lentainių (Kauno r.) piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrimai buvo itin mažos apimtys – 8 m²). Jiems J. Puzinas intensyviai vadovavo vos porą metų (1936–1937 m., o vėliau (1938–1939 m.), išugdžius jaunų pagalbininkų, šį darbą dėl savo užimtumo mieliau patikėdavo jiems, pats kartais likdamas daugiau nominalus vadovas. Visa tai rodo, kad J. Puzinas nebuvo archeologas kasėjas iš pašaukimo, bet tik iš reikalo. Ten, kur tokio reikalo nematė, nebijojo to pasakyti viešai net ir tuometiniams archeologijos autoritetams, nors tai darė taktiškai ir subtiliai (Volkaitė-Kulikauskienė, 1992).

Dar ten paminėti J. Puzino dalyvavimą mokslinėse konferencijose Osle, Rygoje ir Elbinge (Rytų Prūsija, dabar Elbliongas, Lenkija), kurios tuo metu buvo tik tarptautinės. Osle 1936 m. jis buvo tik klausytojas (12 pav.), pranešimo neskaitė. Pirmajame Baltijos istorikų kongrese Rygoje 1937 m. rugpjūčio 16 d. J. Puzinas skaitė pranešimą (vokiečių kalba) „Archeologinių tyrinėjimų Lietuvoje padėtis“ (išspausdintas kongreso leidinyje (Puzinas, 1937). 1937 m. spalio 19 d. J. Puzinas panašų pranešimą „Lietuvos naujausių priešistorinių tyrinėjimų padėtis“ skaitė Elbinge, vokiečių proistorikų kongrese (jis liko neskelbtas). Apie šį pranešimą palankiai atsiliepė Vokietijos oficiozas „Tautos stebėtojas“ („Völkische Beobachter“): „Mes džiaugiamės, kad dr. J. Puzinas savo dalyvavimu Elbingo suvažiavime prisideda prie tos rūšies Europos tyrinėjimų, kurie nežeidžia nei tikrojo moksliskumo, nei nekenkia tautinės sąmonės sričiai, o tik nori tarnauti tikrosios tyrinėtojo dvasios anttautiniams kultūros uždaviniams“ (Nezabitauskas, 1937). Matyt, tai buvo tik nacių ditirambai kaimyninės šalies, kuriai jie stengėsi daryti visokeriopą įtaką, mokslininkui. Abiem atvejais J. Puzinas tribūną panaudojo Lietuvos archeologijos propagandai.

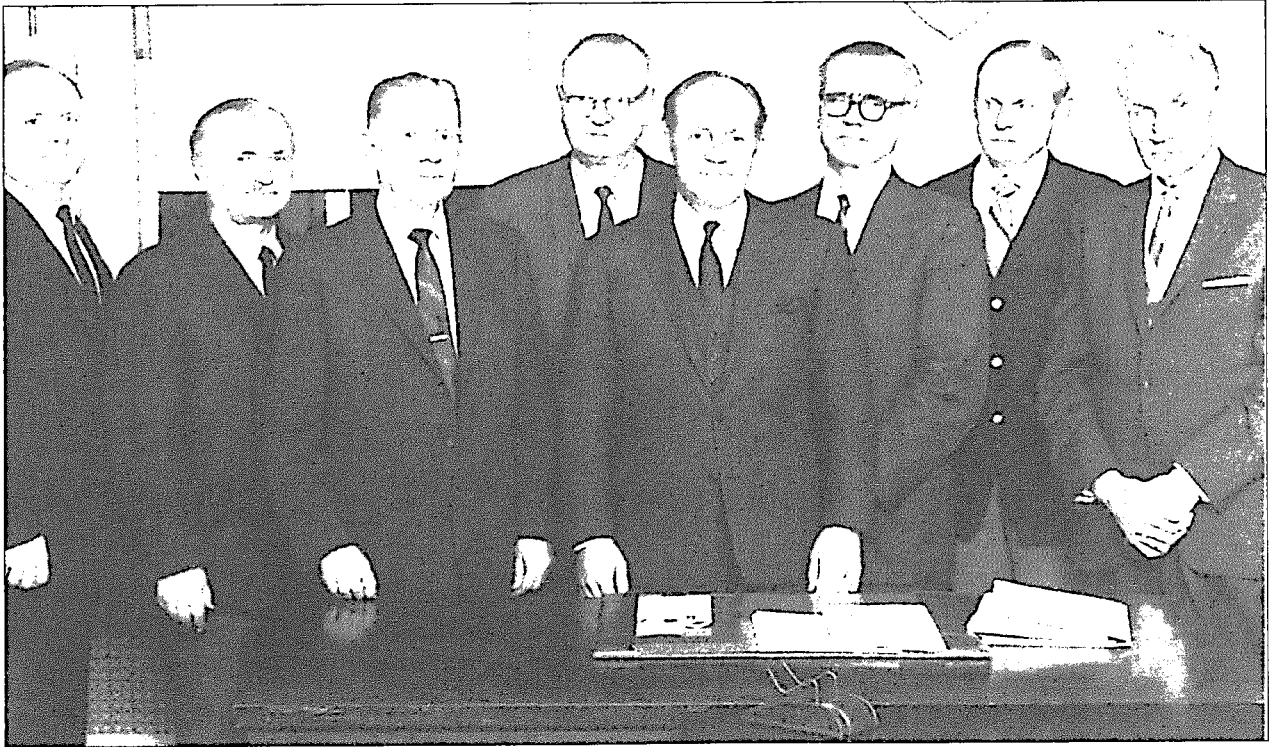
1944 m. birželį Raudonoji armija Baltarusijoje pralaužė vokiečių frontą ir sparčiai artėjo prie Lietuvos. Liepos 3 d. J. Puzinas su šeima paliko Vilnių ir pasitraukė į Vakarus, savo turtingą biblioteką (13 pav.) ir butą palikdamas profesoriaus L. Karsavino globai. Pastarąjį 1949 m. išvežus į Rusijos šiaurę (Komiją) Puzinų turtas buvo išblaškytas ir tik dalis jo rankraštyno pateko į Respublikinę biblioteką (dabar – M. Mažvydo nacionalinė biblioteka, fondas 52). Pasitraukimas į Vakarus, matyt, buvo visiškai neišvengiamas žingsnis, nes J. Puzinas kaip mokėsis Vokietijoje, redagavęs A. Smetonos raštus ir užėmęs administracines pareigas universitete nacių okupacijos metu greičiausiai būtų veikiai „išvažiavęs“ į Rytus. Tiesa, iki šiol skelbtose pokarinėse Lietuvos TSR valstybės saugumo komiteto (KGB) bylose nepavyko aptikti duomenų,

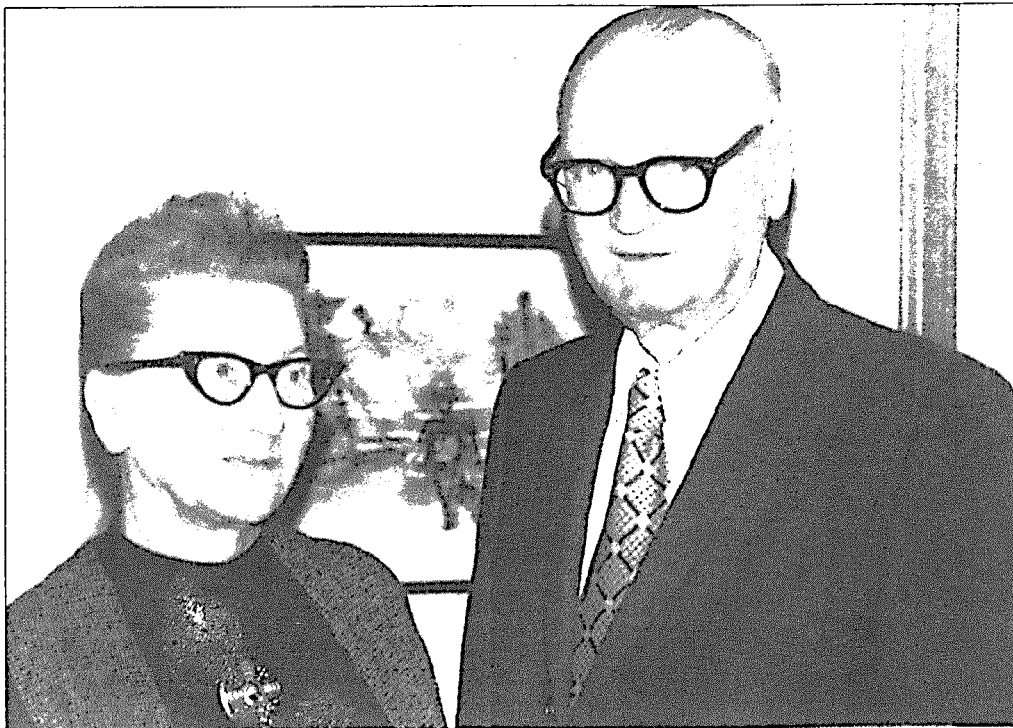
15 pav. Pabaltijo universiteto profesoriai ir studentai 1948 m. J. Puzinas stovi pirmoje eilėje trečias iš kairės. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

16 pav. JAV ir Kanados lietuvių bendruomenių atstovų suvažiavimas Clevelande (Ohajo valstija) 1966 m. J. Puzinas sėdi antras iš kairės. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

17 pav. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto valdyba 1970 m. Iš kairės į dešinę: R. Kezys, P. Nemickas, P. Vainauskas, J. Puzinas, J. Valiūnas, S. Dzikas, J. Valaitis ir J. Audėnas. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

18 pav. J. Puzinas su žmona 1976 m. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

19 pav. J. Puzino laidotuvės lietuvių tautinėse kapinėse 1978 m. balandžio 18 d. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

20 pav. J. Puzino sūnus Algimantas, duktė Aldona ir jos dukterys Dalia ir Ringailė prie kapo 1978 m. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

kad tokių ketinimų turėta J. Puzino atžvilgiu, tačiau dažnai pretekstas atsirasdavo per dienas ar savaites. Tad labai panašu, kad J. Puzinas tiesiog neturėjo pasirinkimo ir kaip plataus akiračio mokslininkas realiai matė besiklostančią situaciją priėmęs vienintelį galimą sprendimą, išgelbėjusį jam gyvybę. Profesiją, deja, teko pamiršti, tegul ir nevisiškai, tačiau iš jos duonos jis valgyti jau nebegalėjo.

Pokarinė J. Puzino biografija tyrinėta mažai. JAV lietuvių archyvai čia slepia dar daug nežinomų jo gyvenimo ir veiklos lietuvių baruose momentų, ir šio straipsnio autorius, jų netyrinėjęs, mažai ką gali pasakyti naujo. Pasitraukęs iš Lietuvos J. Puzinas pradžioje atsидūrė Vokietijoje, patirdamas nemažų emigranto vargų ir rūpesčių. Veikiai jis išitraukė į Pabaltijo (Baltic) universiteto Pinneberge (Hamburgo priemiestis) (Hamburg D. P. university) veiklą (14 pav.). Čia jis užėmė įvairias pareigas. Nuo 1945 m. gruodžio 8 d. iki 1946 sausio 8 d. jis buvo universiteto organizacinio komiteto narys, vėliau, iki 1948 m. balandžio 16 d. – Filosofijos fakulteto prodekanas (nuo 1946 m. balandžio 12 d. – baltų proistorės profesorius, vokiečių kalba dėstė Lietuvos proistorę), nuo 1947 m. gruodžio 17 d. iki 1948 m. balandžio 10 – lietuvių sektoriaus prorektorius. J. Puzinui buvo lemta būti ir paskutiniu šio universiteto rektoriumi (1948 m. balandžio 10 d.–1949 m. rugsėjo 30 d.) (15 pav.). Čia J. Puzinui teko rūpintis daugiausia bendruoju į Vakarus pasitraukusių jaunųjų pabaltijiečių lavinimu. Universitete dominavo latviai, jį baigė vos 75 studentai (Maciūnas, 1960). Kartu J. Puzinas aktyviai dalyvavo lietuvių pabėgėlių veikloje. Liuneberge 1945 m. jis buvo lietuvių Raudonojo kryžiaus pirmininkas (rugsėjo 6–lapkričio 1 d.) ir įgaliotinis visai anglų okupacinei zonai, 1946 m. – lietuvių sąjungos skyriaus pirmininkas.

1949 m. rudenį J. Puzinas persikėlė į JAV, apsigyveno Filadelfijoje, kur iškart pradėjo aktyviai reikštis vietos lietuvių bendruomenės veikloje. 1949–1950 m. jis buvo Filadelfijos lietuvių tremtinių draugijos pirmininkas, 1955–1958 m. – lietuvių bendruomenės tarybos vicepirmininkas, 1969–1972 m. – lietuvių bendruomenės kultūros tarybos pirmininkas (16 pav.). Priklausė Lituaniistikos institutui ir Lietuvių fondui, 1967 m. lapkritį organizavo III lietuvių kultūros kongresą Čikagoje. 1953–1965 m. buvo aktyvus „Lietuviškosios enciklopedijos“ (Boston, 1953–1966. T. I–XXXVI) darbuotojas (buvo jos proistorės skyriaus ir 15 tomų redaktorius), šiai enciklopedijai parašė per 300 straipsnių. Jis bendradarbiavo ir jos sutrumpintame angliškame variante „Encyclopedia Lituanica“ (Boston, 1970–1978. T. I–VI). Čia pažymėta tik dalis šios J. Puzino veiklos, kuri visa tebelaukia savo tyrinėtojų (17–18 pav.).

Į lietuvių spaudą (tiek periodinę, tiek ir į atskirus straipsnių rinkinius) jis parašė nemažai įvairaus dydžio straipsnių, daugiausia apie Lietuvos archeologiją, kurios pasiekimais domėjosi, sekė visą Lietuvoje pasirodančią archeologinę spaudą, kuri tik pasiekdavo JAV, buvo reiklus kritikas tų darbų, kuriuose buvo kažkas nutylima ar iškraipoma. Į gyvenimo pabaigą jis buvo pradėjęs rašyti plačią Lietuvos proistorės apžvalgą, tačiau spėjo parašyti tik atskirus skyrius (Mažiulis, 1983, p. 20). Be archeologinės tematikos, šiuo metu J. Puzinas į lietuvių spaudą rašė vietos lietuvių gyvenimo klausimais, priminė apie žymesnius jos atstovus, pasisakė dėl Lietuvoje vykdomos ateistinės propagandos, kai kurių XX a. istorijos momentų klastojimo. Jis suspėjo pasireikšti ir kaip biografas, parašęs atskirą knygą apie garsų prieškarinio akių gydytoją Petrą Avizonį (1875–1939) (Puzinas, 1979), kuri pasirodė jau po autoriaus mirties. Tuo jis tarsi sugrįžo į tarpukario Lietuvą, kuri jam visada buvo brangi ir dėl kurios jis tiek daug padarė.

J. Puzinas mirė staiga 1978 m. balandžio 14 d. Čikagoje, eidamas 73-uosius metus (19 pav.). Jo įvairiapusę veiklą JAV vaizdžiai parodė atsisveikinimo akademijoje balandžio 16 d. kalbėję žmonės: A. Kezys (Amerikos lietuvių bibliotekos leidyklos vardu), J. Kavaliūnas (Pasaulio lietuvių bendruomenės vardu), A. Juodvalkis (korporacijos „Neolithuania“ vardu), J. Valaitis (Amerikos lietuvių tarybos vardu), J. Kapočius („Lietuvių enciklopedijos“ vardu), J. Jakštas (Lietuvių istorijos draugijos vardu), A. Razma (Lietuvių fondo vardu), R. Orentas (Pedagoginio lituanistikos instituto vardu) (Mūsų, 1978)². Palaidotas vietos lietuvių tautinėse kapinėse (20 pav.).

Jono Puzino veikla pirmosios Lietuvos Respublikos laikais buvo trumpa, bet nepaprastai ryški. Dirbdamas Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje ir Vytauto Didžiojo universitete, jis Lietuvos archeologiją iš individualaus domėjimosi objekto pavertė mokslu, remiamu valstybės ir reikalingu valstybei. J. Puzinas pradėjo rengti archeologus, turinčius aukštąjį mokslą, pagal naujausius Vakarų Europos archeologijos mokslo pasiekimus apibendrino Lietuvos archeologinę medžiagą, parengė pirmąją archeologinę ekspoziciją. Kartu tai buvo savo krašto ir tautos patriotas, dirbęs jų labui net ir atsидūręs toli nuo tėvynės (Pinebergo universitete Vokietijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose). Čia neturėdamas tiesioginės galimybės dirbti Lietuvos archeologijos labui, jis aktyviai išitraukė į lietuvių bendruomenės gyvenimą, pasireiškė kaip daugiaplanis kultūrininkas, nepamiršdamas ir svarbiausios savo gyvenimo meilės – archeologijos. Profesoriaus Jono Puzino gyvenimas mums visiems yra puikus pavyzdys, ką gali nuveikti vienas žmogus, net jeigu aplinkybės darbams ne visuomet būna palankios.

² Dėkingas habil. dr. Algirdui Girininkui už galimybę pasinaudoti šia pozicija.

I lentelė. Jono Puzino Kauno ir Vilniaus universitetuose 1934–1943 m. skaityti kursai (valandos per savaitę: R – rudens semestras, P – pavasario semestras)³.

Pavadinimas	Eil. Nr.	1934 R	1935 P	1935 R	1936 P	1936 R	1937 P	1937 R	1938 P	1938 R	1939 P	1939 R	1940 P	1940 R	1941 P	1941 R	1942 P	1942 R	1943 P
Lietuvos archeologijos įvadas	1	2																	
Pratybos KMM	2	1																	
Lietuvos prosenovės metmenys	3		1																
Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje XV–XX a.	4		1																
Pratybos	5		1																
Proistorės tyrimo metodai	6			1					1					1					2
Lietuvos archeologija	7			2	2			2											
Europos prosenovės metmenys	8			1															
Pabaltijo archeologijos bruožai	9				1														
Lietuvos proistorė	10					2				2				2	2	2	4	2	2
Tipologiniai archeologiniai pratimai	11					1													
Aisčių kultūros bruožai	12						2												
Europos proistorės įvadas	13						1												
Europos prosenovė	14							1	1										
Naujausių archeologinių kasinėjimų medžiagos nagrinėjimo seminaras	15							2											
Lietuvių kultūros prosenovėje seminaras	16								2										
Medžiaginės Lietuvos proistorės kultūros pratybos	17									1									
Naujausių archeologinių tyrinėjimų duomenų pratybos	18									2									
Indoeuropiečių protėvynė	19											1							
Archeologijos pratybos	20											2							
Lietuvos archeologijos istorija	21												2						
Vikingai Pabaltijyje	22											1							
Archeologijos seminaras	23											2	2	2	2				
Archeologijos įvadas	24												2						
Vilniaus krašto proistorė	25												1						
Senovės lietuvių pilys	26													1					
Bendroji archeologija	27														2	2			
Konsultacinės valandos	28														6				
Lietuvos proistorės seminaras	29															2		2	
Muziejinės pratybos	30															1	2		
Pabaltijo archeologijos seminaras	31																2		
Lietuvos archeologinių tyrinėjimų istorija	32																	3	1
Lietuvos proistorės proseminaras	33																		2
Iš viso	33	3	3	4	3	4	3	5	4	5	3	5	5	6	12	7	8	7	7

³ Parengta pagal Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus F. 52–69.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Kavaliauskas V., 2003 – Už nuopelnus Lietuvai. Vilnius, 2003. T. II.
- Kulikauskas P., 2003 – Kelias į archeologiją. Vilnius, 2003.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- Kulikauskas P., Zabiela G., 1999 – Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.). Vilnius, 1999.
- Kulikauskienė R., 1987 – Jonas Puzinas // Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 1987. T. 3, p. 478.
- Lasinskas P., Pivoras S., 2002 – Humanitarinių mokslų fakultetas // Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002. Kaunas, 2002, p. 125–148.
- Luchtanas A., 1999 – Archeologija Vilniaus universitete // Archaeologia Lituana. Vilnius, 1999. T. I, p. 7–14.
- Maciūnas V., 1960 – Pabaltijo universitetas // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1960. T. XXI, p. 292–296.
- Mažiulis A., 1983 – Prof. dr. J. Puzinas ir jo mokslinis palikimas // Rinkiniai raštai. Chicago, 1983. T. I, p. 13–22.
- Mokslo, 1939 – Mokslo dienos. Kaunas, 1939. Nr. 11(35), p. 555.
- Mūsų, 1978 – Mūsų žinios. Čikaga, 1978 04 30. Nr. 7(129).
- Nagevičius V., 1931–1932 – Prišmonėčių milžinkapiai // Naujoji Romuva. Kaunas, 1931. Nr. 47, p. 1116–1117; Nr. 48, p. 1147–1150; Nr. 49, p. 1173–1176; Nr. 50, p. 1198–1200; Nr. 51/52, p. 1225–1227; 1932. Nr. 2, p. 37–38, Nr. 3, p. 62–65; Nr. 8, p. 181–186.
- Nezabitauskas A., 1937 – Vokiečių spauda palankiai įvertino Lietuvos priešistorinius tyrinėjimus // Lietuvos aidas. Kaunas, 1937.10.28.
- Pemkus A., 1983 – Prof. dr. J. Puzino darbų bibliografija // Jonas Puzinas. Rinkiniai raštai. Chicago. 1983. T. II, p. 685–696.
- Puzinas J., 1930 – Šiaulių miestas. Šiauliai, 1930.
- Puzinas J., 1935a – Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen. Kaunas, 1935.
- Puzinas J., 1935b – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje XIX a. gale ir XX a. pradžioje // Senovė. Kaunas, 1935. T. I, p. 157–188.
- Puzinas J., 1937 – Stand der archäologische Forschungen in Litauen // Conventus Primus Historicum Balticorum Rigae 18–20. VIII. 1937. Rigae, 1937, p. 62–69.
- Puzinas J., 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Senovė. Kaunas, 1938. T. IV, p. 173–303, LVI lentelės, 7 žemėlapiai.
- Puzinas J., 1940 – Lietuvos proistorės bruožai // Naujoji mokykla. Kaunas, 1940. T. III. Kraštotyra, p. 97–139.
- Puzinas J., 1979 – Prof. med. dr. Petras Avižonis (1875–1939), jo visuomeninė, kultūrinė ir mokslinė veikla. Chicago, 1979.
- Puzinas J., 1983 – Rinkiniai raštai. Chicago, 1983. T. I–II.
- Sidrys R., 1995 – A Lithuanian–English glossary of Baltic archaeology // Archaeologia Baltica. Vilnius, 1995, p. 174–199.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1990 – Tėvų žemėje ir svetur: Jono Puzino 85-osioms gimimo metinėms // Mokslas ir gyvenimas. Vilnius, 1990. Nr. 8, p. 18–19.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1992 – Apie Petro Tarasenkos ir Jono Puzino polemiką „Lietuvos aido“ puslapiuose // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 9, p. 21–27.
- Zabiela G., 2001 – Žvelgiant į nueitą kelią // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2001. T. 21, p. 11–30.
- Zabiela G., 2003 – Jono Puzino pedagoginė veikla // Iškilio asmensybės Lietuvos mokyklose (1918–1940). Marijampolė, 2003, p. 75–76.

JONAS PUZINAS' LIFE

Gintautas Zabiela

Summary

On the 100th Birth Anniversary of Jonas Puzinas, the pioneer of the Lithuanian professional archaeology, his life, his contribution to the Lithuanian archaeology and culture, his public and pedagogical activities are reviewed. His main works are best exhibited in his "Selected Works" published in 1983 (Fig. 1). In Lithuania Jonas Puzinas was worthily credited only after the restoration of the Lithuanian independence (Fig. 2).

Jonas Puzinas was born on the 1st October 1905 in the Svaronys village (Ukmergė district, Middle Lithuania) in a

family of farmers (Fig. 3). Having graduated from the Ukmergė Gymnasium (Fig. 4–5), in 1925 he entered the Faculty of Arts at Kaunas University, where he studied the Lithuanian language and literature, comparative linguistics and pedagogics. While studying, in 1925–1928 he worked in Kaunas City Municipality, and in 1928–1930 he worked in the Kaunas City Museum, where he got interested in archaeology, started writing historical articles, edited the works of the President of the Republic of Lithuania, Antanas

Smetona. In 1927 he married and later had two daughters and a son (Fig. 6). In 1930 Jonas Puzinas received the State Scholarship and left for Heidelberg University to study archaeology (Fig. 7). During the studies he wrote the paper "Archaeological explorations in Lithuania and the national revival" (in the German language), for which on the 5th July 1934 he was granted the Doctor of Philosophy degree.

Having returned to Lithuania, Jonas Puzinas, being a young diligent diplomaed archaeologist, started his career. On the 1st October 1934 he became the conservative and director of the Kaunas City Museum and the senior assistant of the Ethnic Department of the Arts Faculty at Kaunas Vytautas Magnus University. On the 1st November 1936, he became the Head of the Prehistoric Department of the Vytautas Magnus Culture Museum and in some more than a year he organized an exposition of the Prehistoric Department which was opened on the 25th January 1938 (Fig. 8). At the same time he worked intensively as a lecturer and wanted to restore the Department of the Archaeology at the University. In 1938 when the Faculty of the Arts was transferred to Vilnius University, he started lecturing archaeology there (Fig. 9). During the period of 1934–1943 Jonas Puzinas lectured 33 different courses (Table 1). Having maintained his habilitated theses "Latest data of the prohistoric explorations", on the 13th June 1939 he became privatdocent at Kaunas University. In 1940, when the Department of Archaeology was established, he became the Head of this Department and Professor, and since the 26th July 1941 he has been the Dean of the Faculty of Arts.

Jonas Puzinas raised the second generation of the Lithuanian professional archaeologists: Pranas Kulikauskas (1913–2004), Regina Volkaitė-Kulikauskienė (born 1916), Rimutė Jablonskytė-Rimantienė (born 1920), Marija Alseikaitė-Gimbutienė (1921–1994), who later propagate the Lithuanian archaeology in their home country and abroad. In 1938 he published "The latest data of the prohistory explorations" which is the most important archaeological synthesis of the Pre-war Lithuania, covering the period from the Stone Age (the 10th millennium B.C.) till the formation of the State (the 13th century) (Fig. 11). At the same time in 1936–1939 he carried out the archaeological explorations of the destroyed gravefields (Fig. 10) and participated in international science conferences (Fig. 12).

On the 3rd July 1944, under the imminence of the second Bolshevik occupation, Jonas Puzinas together with his family emigrated to Germany leaving in Lithuania his large library (Fig. 13). In Germany he immediately joined the activities at Baltic University in Pinneberg (Hamburg suburb) where he started from the member of the organizational committee and ended as the last rector of the University (Fig. 14–15). When the University was closed, in autumn of 1949 Jonas Puzinas moved to the USA, to Philadelphia, where started actively participating in local Lithuanian community. In 1949–1950

he became the Chairman of the Lithuanian Exile Community; in 1955–1958 he was vice chairman of the Lithuanian Community Council; in 1969–1972 he was the Chairman of the Lithuanian Community Culture Council and also was a member of many other Lithuanian organizations (Fig. 16–18). The most significant Jonas Puzinas' works of the American period are the editing of the "Lithuanian Encyclopaedia" (Boston, 1953–1966. T. I–XXXVI) and his articles on archaeology and history in the Lithuanian press, which remained significant until nowadays. Jonas Puzinas suddenly died on the 14th April 1978 in Chicago being 73 year old. He was buried in the Lithuanian National Cemetery (Fig. 19–20).

In the period of the first Lithuanian Republic, Jonas Puzinas' activities were short, but very outstanding. While working at the Vytautas Magnus Culture Museum and Vytautas Magnus University, he transformed the Lithuanian archaeology from the object of the individual interest to science, which is supported by the State and necessary to the State. Jonas Puzinas started preparing professional archaeologists. According to latest achievements of the Western Europe archaeology, he summarised the Lithuanian archaeological materials and organized the first archaeological exposition. He was a patriot of his own country and nation, who worked for the good of Lithuania even being far away from his homeland (at Pinneberg University in Germany, in the United States of America). Having no possibilities to contribute to the Lithuanian archaeology, he joined the Lithuanian communities abroad and became as a versatile culture promoter. The life of the professor Jonas Puzinas is a perfect example what can be done by a man even under fatal circumstances.

LIST OF TABLES

Table 1. The courses lectured by Jonas Puzinas at the Kaunas and Vilnius Universities in 1934–1943 (hours per week: R – autumn semestr, P – spring semestr).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The cover of the "Selected Works" (Chicago, 1983).

Fig. 2. Lithuanian postage stamp dedicated to Jonas Puzinas.

Fig. 3. With mother in Ukmergė in 1932.

Fig. 4. Gymnasist in 1925.

Fig. 5. With friends (on the left next to the bike) in 1925.

Fig. 6. Jonas Puzinas' children (from left to right): Živilė Tamošiūnienė, Algimantas Puzinas ir Aldona Čepėnienė in 1989.

Fig. 7. In Heidelberg in 1932 with German colleagues (Puzinas is standing in the right).

Fig. 8. The opening ceremony of the Prehistoric Department of the Vytautas Magnus Culture Museum on 25 January 1938. From left to right: the State Controller K. Šakenis, the President A. Smetona, the Deputy Prime Minister J. Stanišauskas, J. Puzinas.

Fig. 9. In Vilnius in 1943. In the centre sitting: L. Karšavin, on his right – J. Puzinas.

Fig. 10. The afternoon with the President of the Republic of Lithuania, Antanas Smetona (sitting in front) during the excavations of the Ipiltis hillfort. J. Puzinas is the third on the left. 7 August 1934 m.

Fig. 11. The first page of the print "Latest data from the prehistoric explorations" with J. Puzinas' autograph.

Fig. 12. The opening of the 2nd Archaeologist Congress in Oslo on 3 August 1936. J. Puzinas is sitting at the end on the right.

Fig. 13. Little known J. Puzinas' ex-libris.

Fig. 14. With students at the Baltic University. First row

from left to right sitting: P. Čepėnas, V. Biržiška and J. Puzinas.

Fig. 15. Professors and students of the Baltic University in 1948. J. Puzinas is standing in the first row, the third on the left.

Fig. 16. The Congress of the representatives of the Lithuanian Communities of the USA and Canada in Cleveland (Ohio State) in 1966. J. Puzinas is sitting the second on the left.

Fig. 17. The Board of the General Lithuanian Liberation Committee in 1970. From left to right: R. Kezys, P. Nemickas, P. Vainauskas, J. Puzinas, J. Valiūnas, S. Dzikas, J. Valaitis and J. Audėnas.

Fig. 18. J. Puzinas with his wife in 1976

Fig. 19. J. Puzinas' funeral in the Lithuanian National Cemetery on 18 April 1978 m.

Fig. 20. J. Puzinas' son Algimantas, daughter Aldona and her daughters Dalia and Ringailė at the tomb in 1978.